MĂSURI PONDERALE RECENT DESCOPERITE LA HISTRIA

RADU OCHEŞEANU

Se arăta, cu dreptate, într-un studiu apărut aproape acum două decenii, de fapt ultimul dedicat metrologiei aşezării milesiene de pe ţărmul lacului Sinoe, că, spre deosebire de celelalte două mari colonii vest-pontice de pe actualul litoral românesc al Mării Negre, de la Histria nu sunt cunoscute specialiştilor interesaţi decât un număr relativ redus de ponduri, ceea ce nu permite, în stadiul actual al cercetării, decât creionarea, cu totul ipotetică, a succesiunii temporale a sistemelor minei greceşti folosite de cetatea histriană de-a lungul existenţei sale milenare şi atribuirea cu exactitatea necesară a măsurilor ponderale găsite aici unuia sau altuia dintre aceste sisteme. Şi, într-adevăr, până acum nu se puteau atribui, cu certitudinea necesară, Histriei, decât un număr de şapte ponduri, găsite în cetate sau în teritoriul său rural [1], dintre care unul de serpentinit şi datat de către descoperitor la mijlocul sec. VI a. Chr. [2], iar celelalte, de plumb, aparţin epocilor elenistică ori romană. Acestora se adaugă alte două ponduri de plumb, atribuite greşit cetăţii tomitane [3] şi pe care Constantin Preda, cu intuiţie, dar şi cu argumente istorice şi metrologice suficiente, le-a redat cetăţii de pe marginea lacului Sinoe [4].

Dorim, în această lucrare, să facem cunoscute alte patru ponduri de plumb aflate întâmplător în anii '80 la Histria şi care se păstrează într-o colecţie particulară din Constanţa [5]. Aceste măsuri ponderale ne-au fost, prin grija colegului Gabriel Custurea, de la muzeul din Tomis, cedate spre studiu şi publicare de către colecţionarul constănţean, căruia ţinem să îi mulţumim şi pe această cale, pentru bunăvoinţă, dar, mai ales, pentru îndelungata răbdare de care a dat dovadă. Cum am arătat mai sus, cele patru ponduri au fost găsite în anii '80, la Histria, pe Platou de-a lungul celor două drumuri amenajate prin situl arheologic pentru ferma piscicolă. Două dintre greutăţile antice au fost aflate pe drumul ce leagă şoseaua asfaltată ce merge spre cetate de poarta fermei piscicole (fără a şti, din păcate, care anume), iar celelalte pe drumul ce însoţeşte canalul piscicol.

1. *Pond din plumb*, de forma unui triunghi echilateral, cu laturile de 52 mm şi grosimea, inclusiv chenarul, de 4,5 mm. Greutatea actuală este de 72,10 g. Măsura ponderală prezintă urme de lovire şi o perforaţie în partea sa superioară, desigur pentru a putea fi atârnată.

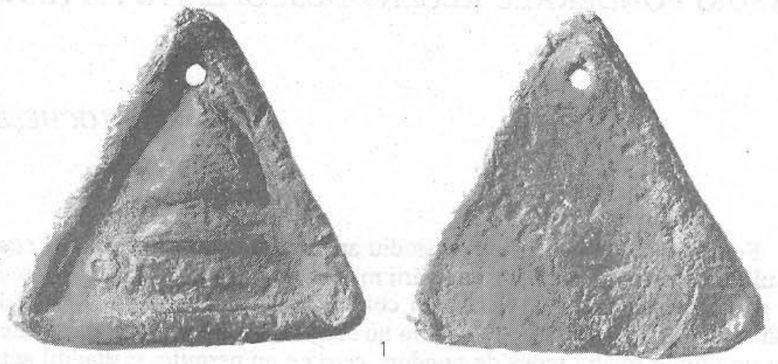
Pondul este unifaţă. Pe avers, suprafaţa câmpului este apărată de două chenare, din care cel exterior este mai proeminent. În câmp, central, se află bustul zeului Hermes, cu petasos, spre st., iar dedesubt inscripţia metrologică ΟΓΔΟ (ὄγδοον).

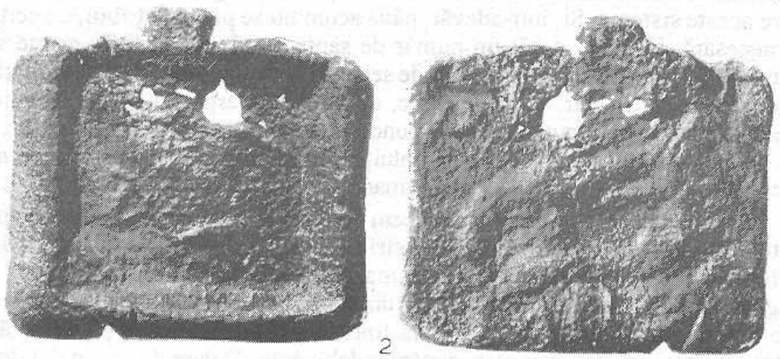
BSNR, LXXXVI–LXXXVII, 1992–1993, p. 241–248

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Valoarea sa ponderală este, așa cum indică inscripția metrologică, de o optime de mină, care ar corespunde unei mine de 576,80 g.

Deși pondul prezintă o diferență în minus de 9,76 g, față de etalon, simbolurile metrologice, bustul zeului Hermes Ἀγοραῖος [6], ne obligă să

1

2

4

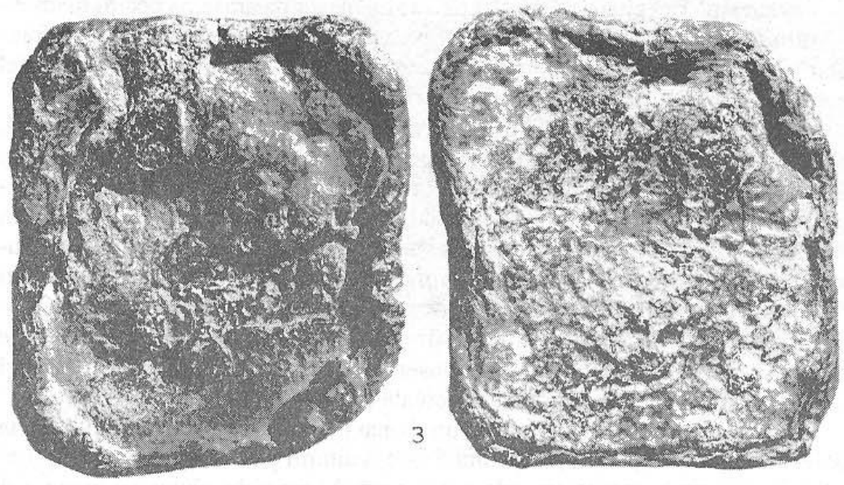
Pl. I. Ponduri eleneistice de 1/8 mină bilibrală (1–2) și pond de trei uncii de după 345 p. Chr. (4).

atribuim măsura ponderală în discuție seriei de ponduri vest-pontice ce aparțin minei bilibrale sau minei comerciale attice, μνᾶ ἀγορᾶια[7]. Atât locul de găsire,

hotărâtor pentru atribuire, cât și factura sa, mai îngrijită în raport cu greutățile de cântar asemănătoare, provenind cu siguranță din Tomis, ne asigură că acest pond triunghiular aparține Histriei.

Confirmarea producției de greutăți triunghiulare la Histria, formă socotită, mult timp, ca specifică măsurilor de cântar tomitane de epocă autonomă[8] (de altfel un pond de aceeași formă a fost recent descoperit în săpăturile Mariei Coja din așezare [9]) validează pe deplin ipoteza lui Constantin Preda privind reatribuirea a două ponduri triunghiulare cu imaginea zeului Hermes metrologiei histriene [10].

2. *Măsură ponderală din plumb*; este de formă dreptunghiulară, cu laturile de 53,5 mm × 46 mm și are grosimea, inclusiv chenarul, de 6 mm. În partea superioară se află un mic mâner de prindere cu dimensiunile de

3

4

Pl. II. Pond de o mină romană (3) și pondul de 3 uncii (4) mărit de 2 ori.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

10 mm × 6 mm × 4,5 mm. Greutatea actuală, după curăţire, este de 73,89 g. Pondul prezintă teşituri şi urme de lovire, care desigur, sunt datorate mânuirii neatente în antichitate. Suprafeţele sale sunt corodate, proces chimic care a străpuns plumbul măsurii de cântar în partea superioară a câmpului, ceea ce a determinat o anumită diminuare a greutăţii iniţiale.

Pe una din feţe, pe care o putem considera a fi aversul măsurii ponderale în discuţie, un chenar bine profilat, având în secţiune formă triunghiulară, lat de 10 mm, era menit să protejeze simbolurile şi inscripţiile metrologice aflate pe pond. În câmp găsim bustul zeului Hermes cu petasos spre st., având în faţă, aşezat oblic, un *kerykeion*, atribut divin al zeului comerţului. Sub reprezentarea figurată se află inscripţia metrologică [O] ΓΔO – (ὄγδοον).

Pe reversul fără chenar de protecţie se află în câmp parasema cetăţii histrienilor, vulturul pe delfin spre st. Deasupra parasemei se citeşte din inscripţia fragmentară literele ΑΓ ... Χ, 'Αγ[ορανόμου] ...χ, desigur funcţia şi numele prescurtat al metrologului emitent, iar sub delfin inscripţia metrologică MNA – (μνᾶ).

Având o valoare ponderală de o optime de mină, această măsură ponderală, prin greutatea sa actuală, ar trebui să se raporteze la o mină echivalentă de 591,12 g. În fapt, diferenţa în minus faţă de etalon, la această greutate de cântar, rău conservată, este de numai 7,97 g. Cum toate pondurile cu chipul zeului Hermes, ce provin din Tomis şi Histria, sunt de atribuit minei bilibrale de 150 drahme attice, cunoscută drept μνᾶ ἀγοραῖα [11] şi această optime de mină, ce poartă imaginea zeului Hermes 'Αγοραῖος, se înscrie în cadrul acestui etalon ponderal.

3. *Pond din plumb*; de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 75 mm × 63 mm × 75 mm. Foarte slab conservat, cu urme de lovituri şi teşit la unul din colţuri, mult corodat, are greutatea actuală de 506 g.

Pe avers, în câmpul înconjurat de un chenar puternic profilat se află parasema coloniei milesiene de pe ţărmul lacului Sinoe, vulturul pe delfin spre st. Datorită coroziunii, imaginea parasemei este puţin clară. Măsura de cântar nu apare a fi purtat pe această faţă inscripţii de caracter metrologic.

Un chenar uşor profilat înconjoară câmpul reversului, foarte corodat, cauză care face a nu putea şti dacă şi această faţă va fi avut simboluri sau inscripţii, cum lasă a presupune prezenţa chenarului.

Prin factura sa artistică, măsura ponderală prezentată aici se înscrie în categoria pondurilor de tranziţie, de datat în epoca romană timpurie. Fiind foarte corodat, deci pierzând o parte din masa sa iniţială, cum greutatea actuală depăşeşte 500 de grame, singura posibilitate de a fi atribuit unui anume etalon ponderal din epoca romană timpurie rămâne a fi mina romană de 20 de uncii. Diferenţa actuală de aproape 40 de grame este de pus atât pe seama imperfecţiunilor tehnice de turnare cât şi a coroziunii.

4. *Pond din plumb*; de formă dreptunghiulară, având dimensiunile de 39 mm × 28 mm × 7 mm. Greutatea sa actuală este de 72, 06 g.

Iniţial, cele două câmpuri ale feţelor sale erau încadrate de câte un chenar uşor profilat, menit să apere simbolurile şi inscripţiile metrologice, care, dacă vor fi existat, au dispărut printr-o îndelungată utilizare. De fapt, în acest caz, ne aflăm în faţa unui pond reutilizat neoficial la Histria în perioada romano-bizantină.

Într-adevăr, pe una din feţe se află incizată inscripţia metrologică, caracteristică acestei perioade [12], Γ⁻ ο ὐγχία, urmată de o altă inscripţie incizată pe trei rânduri, din care am mai putut deslui ∈π(ι) τηι/δη/γρ·

Pl. III. Pond de 3 uncii mărit de 3,5 ori.

Probabil că acest pond va fi fost utilizat pe piaţa histriană drept o măsură de cântar valorând trei uncii. Cum greutatea sa actuală este cu aproape 10 grame mai mică decât etalonul, nici greutatea sa iniţială nu va fi fost conformă etalonului de trei uncii.

* * *

Dacă se acceptă ideea că Histria, integrată lumii elenistice şi mai apoi lumii romane, urmează, ca şi vecinele ei Callatis şi Tomis, aceeaşi succesiune cronologică a sistemelor ponderale; atunci s-ar putea creiona, chiar şi în acest stadiu al cercetării, o primă sistematizare a materialului metrologic emis de cetatea histriană.

Cel mai vechi monument metrologic rămâne a fi pondul de serpentinit, descoperit într-un complex incendiat, databil la mijlocul veacului VI a. Chr. şi care pare a fi, însă, mai degrabă, un stater al minei attice soloniene [13], decât o mină de tip babilonian, aşa cum au presupus editorii [14]. Deoarece metrologia ponderală a unei cetăţi nu este totdeauna cronologic identică cu metrologia emisiunilor monetare [15], iar în cazul Histriei nu cunoaştem material metrologic contemporan cu

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

emisiunile sale de argint, ne vom mărgini aici să ne oprim doar asupra ponderilor de plumb din epocile elenistică şi romană-timpurie, ce aparţin sistemelor minei greceşti.

Pentru Histria, de altfel ca şi pentru Tomis, nu cunoaştem material ponderal care să poată fi atribuit minelor de 105 drahme, 112 drahme şi 126 drahme, datate între sfârşitul sec. IV a. Chr. şi prima parte a sec. II a. Chr., bine cunoscute la Callatis [16]. Cum există dovezi că în cetăţile vest pontice din epoca elenistică există o corespondenţă între simbolurile metrologice şi sistemele ponderale, ca în cazul minei bilibrale la Histria şi la Tomis, atunci putem presupune, cu sorţi de confirmare, că, dacă la Tomis s-a folosit simbolul „cap de dioscur", zeitate protectoare a cetăţii, pentru mina de 138 drahme attice soloniene [17], atunci şi la Histria „lebes-ul pe trepied", atribut al zeului protector al cetăţii de pe malul lacului Sinoe, Apollon Iatros, ce apare ca simbol pe tiparul elenistic de ponduri descoperit aici [18], ar dovedi că pondurile produse cu acest tipar pot fi, sub beneficiu de inventar, atribuite minei de 138 drahme.

O altă problemă în clasificarea cronologică a pondurilor histriene o constituie datarea pondului de o mină, descoperit la Tariverde între nivelurile 1 şi 2 elenistic [19]. Dar pondul de certă factură romană nu poate fi nicidecum înseriat printre pondurile elenistice [20]. Oricum pieţele se ţineau şi pe terenuri virane, iar pondurile se puteau pierde şi intruziona din diferite cauze în straturile de cultură mai vechi. Un caz asemănător cunoaştem la Rasova, unde un pond de bronz romano-bizantin a fost aflat în straturile de cultură romane-timpurii [21].

Nr. crt.	Valoarea ponderală	Greutatea pondului în grame	Greutatea minei	Diferenţa	%
1	2	3	4	5	6
I Etalon: μνᾶ ἐμπορική(138 drahme) = 601,68 g. A doua jumătate a secolului II a. Chr. 1					
1	2	3	4	5	6
1–3	Tipar	–	–	–	–

1–3 C. Preda, Dacia, NS, 2, 1958, p. 457–458.

II Etalon: μνᾶ ἀγοραία(150 drahme) = 654,90 g.
Sfârşitul sec. II a. Chr. – sec. I a. Chr.

1	2	3	4	5	6
4	ἡμιμναῖον	315	630	- 24,90	96,19
5	τριτη	212,20	636,60	- 6,10	97,20
6	τέταρτη	172	688	+ 8,27	105,05
7	τέταρτη	161	644	- 2,72	98,33
8	ὄγδοον	79	632	- 2,86	95,50
9	ὄγδοον	73,89	591,12	- 7,97	90,26
10	ὄγδοον	72,10	576,80	- 9,76	88,07

4 C. Preda, SCN, 7, 1980, p. 117–118.
5 C. Moisil, SCN, 1, 1957, p. 279, nr. 35, pl. VI/3, Tomis, dar retribuit Histriei, C. Preda, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 456–457.
6 C. Preda, *op. cit.*, p. 452–457.
7 C. Moisil, *op. cit.*, p. 279, nr. 36, pl. VI/4, Tomis, dar reatribuit Histriei, C. Preda, *op. cit.*, p. 456–457.
8 C. Moisil, *op. cit.*, p. 259–260, nr. 1, pl. I/1.
9 R. Ocheşeanu, în acest studiu, nr. 2.
10 *Ibidem*, nr. 1.

III Etalon: mina romană (20 uncii) = 545,80 g.
Prima jumătate a sec. I p. Chr.

1	2	3	4	5	6
11	μυᾶ	506	506	3980	92,70

11 *Ibidem*, nr. 3.

IV Etalon: mina attică (16 uncii) = 436,50 g.
A doua jumătate a sec. I p. Chr. – începutul sec. III p. Chr.

1	2	3	4	5	6
12	ὄγδοον	54,22	433,76	-0,34	99,37

12 Gh. Cantacuzino, Dacia, 3–4, 1927–1932, p. 604, nr. 3.

V Etalon: mina italică (18 uncii) = 491,20 g.
Secolul III p. Chr.

1	2	3	4	5	6
13	μυᾶ	472	472	- 19,20	96,09
14	ἡμιμναῖον	246	492	+ 0,80	100,16

13 C. Preda, SCN, 1, 1957, p. 303–304.
14 *Ibidem*, p. 301–302.

NOTE

[1] C. Preda, SCN, 7, 1980, p. 118 şi respectiv notele 1–7 pentru bibliografia anterioară.
[2] Suzana Dimitriu, O. Iliescu, S. Comănescu, BSNR, 77–79 (1973–1975) nr. 121–123, p. 213.
[3] C. Moisil, SCN, 1, 1957, p. 279, nr. 35 şi 36, Tomis urmând atribuirea editorilor precedenţi.
[4] C. Preda, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 456–457.
[5] Colecţia Radu Diaconu. Cele opt ponduri, publicate de noi în acest număr al revistei, urmează să fie donate Muzeului de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa.
[6] Vezi discuţia la C. Preda, *op. cit.*, p. 456.
[7] R. Ocheşeanu, Cultură şi civilizaţie la Dunărea de jos, 2, 1986, p. 169.
[8] Idem, SCN, 6, 1975, p. 155 şi nota 11.
[9] Maria Coja, Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheşeanu, Un pond histrian din epoca elenistică, în mss.
[10] Vezi *supra* nota 4.
[11] C. Preda, *op. cit.*, p. 454.
[12] K. Pink, Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, 12, 1938, p. 34; introducerea simbolurilor Γ şi Ν pentru notarea unităţii de măsură se petrece după anul 345 p. Chr.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

[13] R. Ocheşeanu, *op. cit.*, p. 174, nota 16.

[14] Suzana Dimitriu, O. Iliescu, S. Comănescu, *op. cit.*, p. 214, unde pondul este o mină babiloniană grea pentru aur.

[15] E. Babelon, *Mina*, în Ch. Daremberg, E. Saglio, E. Pottier, *Dictionaire des antiquités greques et romaines*, III, 2, p. 1908; „l'usage introduisit, sur le marché, des poids différents de ceux qui furent appliqués à la taille des monnaies".

[16] R. Ocheşeanu, Apulum, 25, 1988, p. 124.

[17] Idem, Cultură şi civilizaţie la Dunărea de jos, 2, 1986, p. 168–169.

[18] C. Preda, *op. cit.*, p. 457–458.

[19] Idem, SCN, 1, 1957, p. 302 şi p. 303.

[20] *Ibidem*, p. 304, unde este datat pe baza facturii artistice, datare asigurată de poziţia *in situ* în strat elenistic, spre sfârşitul sec. III sau în cursul sec. II a. Chr., dar ca manieră de execuţie acest pond seamănă cu pondurile tomitane sau callatiene rotunde din epoca romană, din secolul II p. Chr. E.g. R. Ocheşeanu, N. Georgescu, BSNR, 77–79 (1983–1985) nr. 131–133, p. 355–356; vezi şi R. Ocheşeanu, *O măsură ponderală din Callatis*, SCN, 10, sub tipar.

[21] R. Ocheşeanu, T. Cliante, Cultură şi civilizaţie la Dunărea de jos, 3–4, 1987, p. 173–174. În aceeaşi situaţie şi jumătatea de mină histriană pe care am atribuit-o minei de 18 uncii din sec. III p. Chr. şi care a fost găsită la Histria în context cu material arheologic din prima jumătate a sec. II p. Chr.; vezi C. Preda, *op. cit.*, p. 301–302.

POIDS RÉCEMMENT DÉCOUVERTS À HISTRIA

RÉSUMÉ

L'auteur présente quatre poids antiques en plomb découverts fortuitement à Histria dans le secteur "Plateau".

Les deux premiers poids datant de la fin de l'époque hellénistique, ont une valeur de 1/8 mine et sont des sous-divisions de la mine bi-librale. Le troisième, appartenant à l'époque du Haut-Empire romain, est une mine romaine de 20 onces. Enfin, le quatrième poids a été réutilisé à l'époque du Bas-Empire romain comme le montre l'inscription métrologique incisée qu'on a introduit après l'année 345 après J.-C., et représente probablement une mesure de trois onces.

EXPLICATION DES FIGURES

Pl. I. Poids hellénistiques de 1/8 mine bi-librale (1–2) et poids de trois onces d'après 345 après J.–C. (4).

Pl. II. Poids d'une mine romaine (3) et le poids de trois onces (4) agrandi deux fois.

Pl. III. Le poids de trois onces agrandi 3,5 fois.

PATRU GREUTĂŢI DE CÂNTAR DESCOPERITE ÎN DOBROGEA

RADU OCHEŞEANU

Cu rare excepţii [1], măsurile ponderale din Scythia Minor au fost descoperite fie în cele trei cetăţi vest-pontice de pe litoralul românesc, fie în teritoriul lor rural sau în proximitate [2]. În această foarte scurtă notă voim să adăugăm materialului metrologic deja cunoscut un număr de patru greutăţi, recent găsite în Dobrogea [3]. Cu excepţia măsurii ponderale aflată la Sinoe, în teritoriul rural al Histriei, celelalte trei greutăţi provin din descoperiri de pe linia cetăţilor romane de la Dunăre. Astfel, două dintre ponduri au fost descoperite la Dunăreni, antica Sacidava, iar ultima măsură ponderală a fost găsită la Iglita-Troesmis.

I. CONTRAGREUTĂŢI PENTRU BALANŢA CU UN TALER [4]

1. Contragreutate hemisferică din plumb cu toartă de bronz, având greutatea de 180 g.

Diametru: 42 mm; înălţimea contragreutăţii propriu-zise: 23 mm; împreună cu agăţătoarea: 39 mm; diametrul verigii de prindere: 29 mm; grosimea verigii: 4 mm.

Contragreutatea, descoperită la Dunăreni – Sacidava, pe terenul arabil de la est de cetate, a fost realizată prin cufundarea unui elipsoid de bronz în plumbul topit.

2. Contragreutatea cilindrică din plumb cu toartă de fier, având greutatea de 1003 g.

Diametru: 57 mm; înălţimea contragreutăţii propriu-zise: 40 mm; împreună cu agăţătoarea: 63 mm; diametrul maxim al verigii de prindere: 23 mm; grosimea verigii: 4 mm.

Contragreutatea a fost descoperită la Dunăreni – Sacidava, în arătură, la 400-500 m sud-vest de zidurile cetăţii.

Cele două contragreutăţi, folosite pentru balanţa cu un singur taler, care, aşa cum se ştie, a fost introdusă în Dobrogea de către romani [5] şi care au fost descrise mai sus, pot fi, cronologic, atribuite, destul de larg, aflându-ne în faţa unor descoperiri întâmplătoare din zona extamurană a cetăţii de la Dunăreni şi care au fost rupte din contextul lor arheologic, perioadei romane ori romano-bizantine.

BSNR, LXXXVI–LXXXVII, 1992–1993, p. 249–252

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com